

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

A modern identitáspolitiká- természetjogi kritikája

Készítette:
Buda Bernadett

Témavezető:
Hankovszky Tamás

2023

A modern identitáspolitikai természetjogi kritikája

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. Az identitáspolitikai jelenség.....	8
1.1. A téma rövid ismertetése	8
1.2. Az identitáspolitikáról általában	8
1.3. Identitáspolitikai, vallás és emberi méltóság	11
2. Az ideológiák feletti értékek fontossága	19
2.1. Az új-jobboldal helye a modern, szekuláris társadalomban	19
2.2. Az egyetemes értékek és azok harmóniájának fontossága	21
3. A perszonalista szempont	25
A téma összegzése	30
Irodalom	31

Bevezetés

Dolgozatom fő célja egy a természetjogi gondolkodás talaján álló kritika megfogalmazása a modern identitáspolitikai jelenséggel szemben. Maga az identitáspolitika önmagában csak egy forma, aminek én kétféle konkrét példáját fogom többször is megemlíteni a dolgozat során, és e kettő bemutatásán keresztül célom magának az identitáspolitikának a jellemzőit feltárni és azt kritizálni; elsősorban tehát nem pusztán különböző ideológiák kritikáját szeretném nyújtani.¹ A kétféle identitáspolitika az új-jobboldali és az azzal szemben álló progresszív áramlat; e kettőről részletesebben az első fejezetben írok majd. Az identitáspolitikát mint olyant nem könnyű definíciószerűen meghatározni, ugyanakkor fel lehet sorolni nyilvánvaló jellemzőit: bármilyen ideológia is szerveződjön identitáspolitikai alapokra, egy identitáspolitika mindig kijelöl bizonyos megszólítani kívánt csoportokat egy-egy tulajdonságuk vagy akár állásfoglalásuk alapján. Másik fontos jellemzője, hogy valamivel szemben határozza meg magát, az említett két identitáspolitika is kölcsönösen elutasítja ideológiai, világnézeti ellenfelének nézeteit, ugyanakkor ez azzal is együtt jár, hogy azok már említett, úgynevezett identitásképzőként funkcionáló tulajdonságaival szemben is ellenséges hozzáállást alakít ki.

Az első fejezetben az identitáspolitika fent említett absztrakt jellemzőiről, továbbá – leszűkítve a témát – a vallással és az emberi méltósággal való viszonyáról lesz szó; ezen viszonyok ismertetésének mentén fogok rámutatni arra, hogy bármilyen ideológia identitáspolitikai alapokra szervezése nem szolgálja a társadalom közjavát, vagy egyenesen káros arra nézve. Mivel az ember természete szerint közösségi lény, a természetjogi gondolkodásban a közjó az egyik legalapvetőbb fogalom: már Arisztotelésznél megjelenik a gondolat, hogy „minden közösség valami közjó megvalósítására alakult.”² „A közjó olyan emberi jó, amely az igazságosságra irányul, azt szolgálja, s a személyekre kell visszairányulnia.”³ Aquinói Szent Tamás többször is említi, hogy a közösség és az egyén célja egybe kell, hogy essen, amit a legtöbbször úgy értelmeznek, hogy a társadalomnak szükséges előmozdítania az emberek jó és erényes életét; dolgozatomban arra fogok rámutatni, hogy az identitáspolitikának olyan következményei vannak – főleg az általa hallgatólagosan közvetített emberképet illetően,

¹ A dolgozatban megkülönböztetem egymástól az identitáspolitikát, mint puszta formát és az ideológiát; az ideológiát mint konkrét eszmerendszert identitáspolitikai alapokra lehet szervezni, a dolgozatban említett két példára (az új-jobboldal és a progresszívek) pedig ez jellemző, e kettő tehát identitáspolitikai alapokra szervezett ideológia, de a továbbiakban ezekre főként mint identitáspolitikákra fogok hivatkozni

² A közjó fogalma Aquinói Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 202. o.

³ Uo., 203. o.

amiről az emberi méltóság kapcsán lesz részletesebben szó – , amik közvetetten éppen az erény előmozdításával ellentétes hatásokat produkálnak a társadalomra nézve. A nehézséget az jelenti, hogy az identitáspolitikai törvényes eszközökön (főként a médián) keresztül fejti ki a hatását és eredményez megosztottságot a társadalomban, tehát a társadalom közjavára nézve káros hatásait nehéz nyomon követni, mivel azok közvetettek és az emberek vélekedéseinek átformálása által nyilvánulnak meg; véleményem szerint az identitáspolitikai hatása radikálisnak tekinthető ebből a szempontból, de a közjót – mint említettem – közvetett módon veszélyezteti. A társadalom megosztása pedig, ami úgyszintén a kétféle identitáspolitikai térnyerésének következménye, szintén káros a közjóra nézve, mivel eredendően „a közösséget az egység jellemzi, (...) amelyet célja megkülönböztet az egyes emberek pusztája összességétől.”⁴

A második fejezetet korunk általános szellemi háttérének ismertetésével kezdem, ami a modern társadalmak pluralista voltát jelenti; manapság különböző világnézetek léteznek egymás mellett. „Az egységes világszemlélet, s a közösen vallott metafizikai rend középkort követő modern kori (...) empirikus széthullása”⁵ után manapság egy olyan korban élünk (elsősorban a nyugati civilizációt tekintve), ami „Isten halálával” és a „kényszerű gyakorlati agnoszticizmus” adottsággá válásával jellemezhető; a közügyekről szóló eszmecserék során vallási ismeretekre többé nem lehet hivatkozni, csak hívők és nem hívők számára egyaránt hozzáférhető tudásra.⁶ Eközben a legkülönbözőbb partikuláris világnézetek és vallások élnek egymás mellett korunk társadalmában, amik közül az állam elviekben egyiket sem részesítheti előnyben: világnézeti kérdésekben az állam nem foglalhat állást. Korunk modern, liberális társadalmát tehát szekularizált nyilvánosság jellemzi, amivel együtt jár a hit fontosságának relativizálódása is. Ebben a fejezetben ezt összefüggésbe fogom állítani azzal, hogy még a magát „vallásosként” definiáló identitáspolitikai áramlat – az új-jobboldal – is csupán olyan módon használja a vallást saját ideológiájának megalkotásában, hogy annak tanításai közül csak az ideológiájába beilleszthető tartalmakat veszi át, így sértve a vallás tanításának, mint szerves egésznek az integritását. Ez a jelenség hasonló ahhoz a modern gyakorlathoz, amit „személyes vallásosságnak” nevezhetünk, aminek során az ilyen módon vallásos emberek – akár tudattalanul is – csupán azokat a tartalmait tartják szem előtt az adott vallás tanításának, amikről úgy gondolják, hogy például hasznosítani tudják azt a gyakorlati életben vagy boldogabbak lesznek tőle (és további, ezekhez hasonló szempontok mentén válogatják ki a nekik tetsző

⁴ Uo., 220.

⁵ Szempontok a természetjogi gondolkodás kutatásához, a természetjogi elméletek néhány főbb elemének tükrében, in: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 44. o.

⁶ Turgonyi Zoltán: *Természetjogállam*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2021.

tanításokat). Ezután amellet fogok érvelni, hogy a közügyekben érvényesülő szekuláris dominancia és általában vett pluralizmus ellenére abszolút értelemben, tehát tiszta negativitásban felfogott értéksemlegesség nem lehetséges; valamilyen meghatározó és általános értékeket minden liberális demokrácia elismer, ilyen például a már említett emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség, az alapvető emberi jogok és sok más.⁷ Manapság – főleg nyugatabbra – ezen értékeknek egyre inkább a progresszív áramlathoz illeszkedő értelmezései terjednek el, ezzel pedig sérül az egyetemes jellegük. Ezekkel kapcsolatban persze lehetnek és vannak is eltérő értelmezések, például hogy miben kell, hogy álljon az egyenlőség és milyen mértékben, mekkora állami beavatkozással kellene megvalósítani gyakorlati szinten⁸, ugyanakkor ez még nem cáfolja az előbbi gondolatot, miszerint az értéksemlegességnek megvannak a határai. Fontosak tehát az egyetemes és alapvető értékek, amiket manapság sokkal jobban kellene védeni a különböző ideológiák általi kisajátítástól; a dolgotatomban tárgyalt mindkét identitáspolitika kisajátít bizonyos értékeket, aminek következtében az alapvető értékek mentén is megosztottság keletkezik a közvélekedésben. Az identitáspolitikák miatt fellépő polarizáció és bizonyos alapvető értékeknek egy-egy identitáspolitikai csoporthoz kerülése és ezáltal az egység felbomlása, az értékek szétszakadása veszélyt jelent a közjóra nézve, és egyetlen ideológia népszerűsítése sem ér meg ekkora áldozatot. Ezeknek a különböző értékeknek mind megvan a helye a társadalomban olyan módon, hogy az nem jelent esetleges veszélyt a közjóra nézve (például az elfogadás maga fontos, de nem jelentheti veszélyes vagy káros magatartásformák tolerálását, a szabad vallásgyakorlás pedig egyenesen alapvető emberi jog, amíg annak nem képezik részét az emberekre nézve veszélyes gyakorlatok). A legalapvetőbbnek tartott értékek se lehetnek abszolút értelemben feltétlenek, Jacques Maritain például azt írja egy helyen, hogy „az élet hamis filozófiája az, amely az emberi szabadságot minden erkölcsi és társadalmi rend legfőbb szabályává tette.”⁹ Tehát az aktuális politika és az ideológiák felett álló értékek kellene, mert ha nem ismerünk el ilyeneket (mindegy ebből a szempontból, hogy mire alapozzuk ezeket), a társadalom ki van szolgáltatva aktuális érdekeknek/ideológiáknak/stb. Ugyanakkor nem mindegy ezen értékek fontossági sorrendje sem; ezeknek harmóniában kell lenniük egymással. Nem szolgálja a társadalom közjavát egyes értékek – például a szabadság – abszolutizálása, mivel ez más, ugyanolyan fontos értékek

⁷ Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy ezeknek manapság elterjedt egalitarianista-liberális vagy progresszív értelmezése ideológiai színezetet ölt, de a természetjogi gondolkodás keretein belül ezeknek az értékeknek is egyetemesebb jelentés adható (megszabadítva ezeket bármelyik partikuláris ideológia befolyásától).

⁸ Ennek egy – a progresszív elképzelésekhez közelebb álló – példája John Rawls méltányosságként felfogott igazságról szóló elképzelése.

⁹ Jacques Maritain: A személy jogai – A politikai humanizmus, in: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 81. o.

háttérbe szorulásával járhat. Olyan, magasabb rendű normákra (és ezek harmóniájára) van szükség, amik meghaladják a tételes jogot és minden konkrét ideológiát. Hozzá kell tenni, hogy a progresszív ideológiákkal manapság élesen szembenálló új-jobboldali vagy konzervatív oldal is leértékelődik ebből a szempontból, mivel ennek képviselői csupán a progresszívekkel szembeállítva mutatják be az úgynevezett „hagyományos értékeket”; arra már nem képes ez az ideológia- vagy eszmerendszer, hogy ezen értékeket vagy normákat az aktuális eszméket meghaladónak (nem azokkal pusztán szembenállónak) mutassa be. „A konzervatív szkepticizmus érvei – a meglévő, kipróbált valóságokban rejlő *kollektív bölcsesség* tisztelete és a kipróbálatlan újításokkal szembeni ódzkodás – helyett vagy mellett szükségessé válik az ontológiai alapú természetjogi érvelés (...).”¹⁰ A természetjogi gondolkodás szerint a tételes jogot felülmúló normák (valamilyen módon) a természet rendjéhez tartoznak; a természetjog feltételezi az emberi természet fogalmát, többek között a posztmodern elképzelésekkel szemben tehát „az esszencia előzi meg az egzisztenciát”, nem pedig fordítva. A helyes társadalom-és morálfilozófiai alapoknak egy jól megfogalmazott filozófiai antropológián kell nyugodniuk. Eszerint a legalapvetőbb emberi valóságok a természetjog által rögzített tartalommal bírnak, így nem tehetők identitáspolitikai tárgyává.¹¹ Fel kell tételeznünk tehát egy olyan értékrend létét, ami korlátozza az államot a magatartási szabályok megalkotása során és egy magasabb rendű normának való megfelelésben kell látnunk a pozitív jog érvényességének a kulcsát.¹² Ha a pozitív jog „önmagából” nyerné érvényességét, tehát ha a tételes jog minden további nélkül jogosnak számítana, elvileg jogosnak kellene tekintenünk a totalitárius államok formálisan legális gyakorlatait is; ez természetesen tarthatatlan és élesen szembenáll legalapvetőbb intuíciónkkal. A formális érvényesség tehát nem elegendő egy szabály abszolút érvényes voltához, hanem magasabb szintű normáknak is meg kell felelnie ahhoz, hogy valóban jogosnak lehessen tekinteni. „A jó kormányzás legalapvetőbb feltétele és alapja tehát az ember fundamentális erkölcsi és jogi igazságának (...) érvényesítése.”¹³

¹⁰ Jó kormányzás: a neokonzervatív/neoliberális korszak után: a közjóra irányuló szubszidiárius-relacionális kormányzás felé, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 238-239. o.

¹¹ Jó kormányzás: a neokonzervatív/neoliberális korszak után: a közjóra irányuló szubszidiárius-relacionális kormányzás felé, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

¹² Fézer Tamás: A természetjogi gondolkodás fejlődése és hatása a személyiségi jogi elméletekre (<https://jesz.ajk.elte.hu/fezer19.html>).

¹³ Jó kormányzás: a neokonzervatív/neoliberális korszak után: a közjóra irányuló szubszidiárius-relacionális kormányzás felé, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

A dolgozat harmadik fejezetében a – II. Világháború után a természetjogi gondolkodásban is elterjedt – perszonalista szempontot fogom ismertetni, elsősorban Jacques Maritain és Nyikolaj Bergyajev perszonalista filozófiáját alapul véve. Ez alapján pedig még tisztábban fog látszani az identitáspolitikák személyhez való viszonyának embertelensége. Maritain perszonalizmusa az egyén és közösség viszonyáról való gondolkodásában is megnyilvánul: az ember, bár tagadhatatlanul közösségi lény, nem teljes lényével van alárendelve az egésznek; teista szempontból kijelenthetjük, hogy ilyen – totális – módon csak Istennek lehet az ember alárendelve. Maritain felfogása alapján az ember egyrészt részként tagja a társadalomnak, ebben a tekintetben pedig alá van rendelve az egésznek és annak (a társadalom) tagjaként a közjót kell szolgálnia; a közösség java ugyanakkor az ő személyes java is egyben: ebben áll az ember individuum-volta. Emellett ugyanakkor létezik egy másik aspektus is, ami a személyiséget jelenti (vagy személy-voltot): ennek lényege az ember belső értéke, ami egyfajta lelki valóságot feltételez. „Az ember teljesen individuum, amennyiben az anyaghoz tartozik, és teljesen személy, amennyiben a lelki szférához tartozik.”¹⁴ Az ember ebben a személyi mivoltában, aspektusában meghaladja az időleges társadalmat (szemben az individuum-mivolttal); az ember így nem teljes és egész lényével tagja a társadalomnak, hanem csak az individuum fogalmával jellemzett aspektusában van annak alárendelve. Az embernek ebbe a személyi létbe nem hatolhat be legitim módon az állam, mivel – mint az előbb szó volt róla – a személy meghaladja a politikai közösség célját; a közösség közjava is csak „akkor felel meg igazi természetének (...), ha tiszteli azt, ami őt meghaladja.”¹⁵ A személy-mivoltnak, tehát az ember ezen szellemi aspektusának ez a perszonalista fogalma az, ami teljes mértékben hiányzik az új-jobboldali és a progresszív identitáspolitikából is; ez is példázza azt, hogy a ma uralkodó posztmodern liberalizmussal és a hozzá kapcsolódó eszmékkel nem csupán valami szembenállót kell felmutatni (ahogy teszik ezt az új-jobboldali ideológiák), hanem valami olyasmit, ami meghaladja azt és az összes többi politikai ideológiát is.

¹⁴ A közjó fogalma Aquinói Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban, in: Frivaldszky János: *A jog- és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

¹⁵ Uo.

Az identitáspolitikai jelenség

1.1. A téma rövid ismertetése

Ebben a fejezetben egy egy-másfél évig tartó megfigyelések alapján megfogalmazódott gondolatot fogok ismertetni, amit ezután szeretnék a természetjogi gondolkodás fényében láttatni. Célom az identitáspolitikai jelenségről mint olyanról minél pontosabb beszámolót adni, ezért főleg olyan általános jellemzőket igyekszem kiemelni, amik mind a progresszív, mind pedig az új-jobboldali identitáspolitikára jellemzők; nem az ideológiai különbségek felszínes szintjét fogom kritikával illetni, hanem ennél mélyebben magát az identitáspolitikát, mivel – meglátásom szerint – a pusztán ideológiai szintű kritika (ami egyik-vagy másik oldal eszmerendszerét illeti csak kritikával) már nem elegendő: ez figyelmen kívül hagyja az identitáspolitikának mint olyannak a sokkal alapvetőbb problémáját. Az identitáspolitikai térnyerésének társadalmi hatásaiból kiindulva el kell jutnunk arra a következtetésre, hogy bármilyen ideológiáról vagy eszmerendszerről legyen is szó, a közjó szempontjából ezek bármelyikének identitáspolitikai alapokra történő szervezése mindenképp káros, vagy legalábbis esetleges pozitív hatásai jelentősen alulmaradnak a negatívokkal szemben. Ahhoz ugyanakkor, hogy általános következtetéseket vonhassunk le az identitáspolitikára vonatkozóan, először érdemes a konkrétumok szintjén is megvizsgálni egyik-másik irányzatot, majd ezek alapján rámutatni arra, mik azok, amik ezekben általánosnak mondhatók és magát az identitáspolitikai jelenséget példázzák. Olyan jellemzőket fogok kiemelni, amik meghaladják az ideológiák partikuláris, konkrét valóságát; ezek lesznek azok, amiket a természetjogi gondolkodás talaján állva elvetendőnek kell tartanunk.

1.2. Az identitáspolitikáról általában

Napjaink politikai megosztottsága egyebek mellett arra vezethető vissza, hogy a mai politikát, amellett, hogy egyre kevésbé a gazdasági problémák határozzák meg, egyre csak növekvő mértékben befolyásolják az identitással kapcsolatos kérdések. A gazdasági problémákról az 1968-as diáklázadások után kezdett egyre inkább bizonyos csoportok érdekeire és azok képviselőiténél kérdésre terelődni a hangsúly a baloldali teoretikusok körében, így a klasszikus baloldal által kiemeltnek tartott problémák háttérbe szorulása mellett egyre több figyelmet

kaptak például a kisebbségek és bevándorlók jogaival vagy a nők helyzetével kapcsolatos problémák. Ez az új, „1968-as generáció” már nem pusztán az osztályproblémák kérdésére fókuszált, hanem egyre inkább a különböző, általuk marginalizáltak tekintett csoportok jogainak támogatása volt a fő céljuk.¹⁶ Ugyanakkor nem csak a baloldalon kerültek fokozatosan előtérbe az identitással kapcsolatos kérdések: Francis Fukuyama szerint¹⁷ például a nacionalizmus és az iszlamizmus is az identitáspolitikai egy-egy példájának tekinthető. Szerinte mindkettőről elmondható, hogy a tradicionális közösségekből a modern társadalomba történő átmenet során jelentek meg annak eredményeként, hogy a tradicionális közösségekhez szokott emberek a modern közösségekben hirtelen szembesültek egy tágabb és jóval sokfélebb világgal. Ez azt jelentette, hogy egy partikuláris csoport lettek a sok között, így elkezdtek szükségét érezni, hogy meghatározzák magukat a többi csoport mellett vagy azokkal szemben; a tradicionális közösségekben ennek szüksége nem merült fel, mivel ott az identitásukat képező értékrend, világnézet és életvitel magától értetődő és alapvető volt. Egy modern közösségben pedig éppen ez az, ami megszűnt: ez a probléma jelenti tehát az identitás egyre erőteljesebb meghatározására és kifejezésére való igény alapját is.

Ezen változás mellett fontos szerepet játszott az identitáspolitikának a mai formájában való kialakulásában a liberális demokráciából való kiábrándulás és ez utóbbinak autoriterebb irányba történő elmozdulása; itt Magyarországon is valami ehhez hasonló történik manapság, miközben egyre nagyobb teret nyer az úgynevezett új-jobboldali identitáspolitikai. Fentebb szó volt a nacionalizmus kialakulásának hátteréről; a nacionalizmus mára az új-jobboldal egyik fontos identitásképzőjévé vált. Mára ugyanakkor ez már a progresszív (ezalatt a már említett ’68-as generáció baloldaliságát értem, a továbbiakban ennek megnevezésére a „progresszív” kifejezést fogom használni) elképzelésekkel való reakciós szembehelyezkedést is magában foglalja. Míg a modern közösségekbe való integrálódás nehézsége kapcsán megjelenő erősödő identitástudat egy természetes reakciónak tekinthető, addig a mai, identitáspolitikai által meghatározott, átpolitizált „identitástudat” egyre távolabb kerül attól, amit természetesnek vagy az ember természetéből eredőnek és azzal összhangban állónak nevezhetünk; manapság egy a média által, (párt)politikai érdekek mentén az emberek elé tárt identitással állunk szemben, ami inkább megoszt, mint egységesít egy bizonyos csoportot. A mai új-jobboldali áramlat egy ilyen mesterséges (tehát nem természetes emberi reakcióból eredő) identitást jelenít meg, aminek lényege sokkal inkább a progresszívek identitásképzőivel való szembenállás, nem pedig egy

¹⁶ Francis Fukuyama: *Identity – The demand for dignity and the the politics of resentment*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2018.

¹⁷ Uo.

adott csoport identitásának megvédése vagy képviselése. Ebből fakadóan erre az irányzatra olyan elítélendő dolgok is jellemzőek, mint az etnikai vagy kulturális alapú kirekesztés és az erőteljesen populista retorika.

Manapság egy mesterségesen (például a média által) felerősített megosztottság alakult ki a politikai színtéren és a közbeszédben; ezalatt azt az ideológiai megosztottságot értem, ami abban áll, hogy míg a baloldalnál egyre hangsúlyosabban jelenik meg a különböző, (a baloldal és szűkebb értelemben a progresszívek szerint) társadalmi diszkriminációt vagy valamilyen szintű „elnyomást” elszenvedő csoportok, sokszor kisebbségek jogainak és érdekeinek hangsúlyozása és ezek érvényesítésére való törekvés, addig az ezzel szemben álló jobboldal a hagyományos nemzeti identitás és általában a hagyományok védelmében és megőrzésében határozza meg a „küldetését”, ezen identitás részének pedig általában a fajt, nemzetiséget és a vallást teszik meg. A klasszikus értelemben vett bal-és jobboldaltól ugyanakkor lényegesen eltérnek ezek az újonnan kialakult, posztmodern identitáspolitikai irányzatok, így érdekesebb az új-baloldal és új-jobboldal kifejezéseket használni, ugyanakkor a téma szempontjából a legpontosabban a „progresszív” és a „reakciós jobboldali/konzervatív” kifejezések adják vissza a legjobban a lényegét; a már említett (általában) kisebbségi csoportok érdekeinek érvényesítését célnak megtevő progresszívek (ez a szó még a gyakran használt liberálisnál is jóval pontosabb, mivel a progresszív irányzatoknak már nem sok közük van a klasszikus liberalizmushoz sem¹⁸), és a velük szemben álló, a progresszív elképzelésekre reagáló és magukat ezen elképzelésekkel szemben meghatározó új-jobboldaliak (a továbbiakban is ezt a kifejezést használom) ideológiai, eszmei kérdések mentén való szembenállása eredményezi tehát a társadalmi szinten is megjelenő megosztottságot. A második fejezetben ki fogom fejteni, hogy ez a megosztottság káros a közjóra nézve.

Ugyanakkor, ha a konkrétumoktól elvonatkoztatva egyetemesebb, absztraktabb tulajdonságaik szerint vizsgáljuk e két identitáspolitikai irányzatot, akkor kiderül, hogy e kettő valójában jóval közelebb áll egymáshoz, mint azt első ránézésre és az ellentéteket jelentő konkrétumokra figyelve gondolnánk. Saját elgondolásaikat mindkettő már-már abszolutizálva, kizárólagosként tünteti fel, a szembenálló fél bármely, akár mérsékeltebb gondolatával való egyetértés már nem

¹⁸ A '60-as években vált meghatározóvá a liberalizmusnak az a változata, ami inkább az egyenlőséget, semmint a szabadságot teszi meg legfőbb értéknek; a progresszívek is ebben az új értelemben liberálisok, nem pedig a liberalizmus klasszikus értelmében. Turgonyi Zoltán így ír erről a változásról: „(...) a liberalizmus nagy átalakuláson ment keresztül, jelenleg uralkodó változataira az egalitarianizmus és az erőteljes társadalomtervezési hajlam, továbbá a jóléti állam támogatása a jellemző, noha ezek idegenek voltak eredeti formáitól (miközben a valaha legfőbb érték, a szabadság ma olykor bizonyos vonatkozásokban háttérbe szorult); így magának a „liberalizmus” elnevezésnek az új verziókra való alkalmazhatósága is kétségesseé válik (...).” – Turgonyi Zoltán: *Természetjogállam*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2021, 48. o.

igazán fér meg ezen identitáspolitikák radikálissá fajuló változataiban, továbbá mindkettő jelentős mértékben eltávolodott klasszikus elődjétől: míg a progresszívek a klasszikus liberalizmustól és baloldaltól, addig az új-jobboldaliak a klasszikus konzervativizmustól (és jobboldaliságtól). A társadalom napjainkban tapasztalható politikai megosztottsága e kettő (az új-jobboldali és progresszív identitáspolitikák) mentén alakult ki.¹⁹

Összefoglalva és még egyszer kiemelve a mai posztmodern identitáspolitikák talán leglényegesebb jellemzőjét, az identitáspolitikák mindkét tárgyalt verziójáról elmondható, hogy valamivel *szemben* és arra adott *reakcióként* határozzák meg magukat: erről már szó volt az új-jobboldal esetében, ami a '60-as évektől egyre erősödő progresszív ideológiákkal való szembenállásban definiálja magát, ugyanakkor a progresszívekről is elmondható mindez, akik jellemzően a fennálló rendet, a hagyományokat és a (hagyományos) társadalmi normákat bírálják, tehát itt is a valamivel való szembehelyezkedés, a valamire adott reakció jeleníti meg nagyon erősen az ideológiai áramlat identitáspolitikai jellegét.²⁰ Ez is jól bizonyítja, hogy a felszíni, ideológiai különbségek ellenére maguk az identitáspolitikai formát adó jellemzők azonosak a két fél esetében.

1.3. Identitáspolitikák, vallás és emberi méltóság

Napjainkban – a nyugati társadalmakban legalábbis – általánosan elismerik, hogy az embernek méltósága van; olyan méltósága, amellyel minden egyes ember rendelkezik, ugyanakkor csak az emberek rendelkeznek ezzel. Ahhoz, hogy lássuk, milyen következményei vannak az identitáspolitikának mint olyanoknak az emberi méltóság fogalmára nézve (értve ezt úgy, hogy csak elméleti következményekkel kell számolnunk, az emberi méltóság de facto megsértéséről tehát nincs szó), szükség van az identitáspolitikák egy eddig még nem tárgyalt jellemzőjének feltárására. Ennek ismertetése során ki fogok térni az identitáspolitikák, pontosabban annak új-jobboldali változatának a vallással, pontosabban a kereszténységgel való kapcsolatára; igyekszem ezt úgy ismertetni, hogy nem az ideológiai sajátosságok és a kereszténység

¹⁹ Azt a sajátosságot ugyanakkor meg kell említeni, hogy itt Magyarországon a progresszív eszmék még nem terjedtek el olyan széles körben, mint nyugatabbra, továbbá a radikálisabb progresszív elképzeléseket itt még kevesebben képesek befogadni, de megjelenni itt is megjelentek már progresszív eszmék és progresszív identitáspolitikai alapokra épülő szemléletet közvetítő oldallal is találkozhat az ember, aminek az olvasottsága sem elhanyagolható. Ezzel szemben az új-jobboldali identitáspolitikák jobban el tudott terjedni.

²⁰ Ugyanakkor valójában tévednek a progresszívek, amikor a felszabadulás lehetőségét látják a társadalmi normák stb. megtagadásában, mivel ők is valami által (pl. posztmodern eszmék) befolyásolva teszik ezt.

viszonyáról beszélek, hanem magának az identitáspolitikai jellegnek mint olyannak a kereszténységgel való viszonyát szeretném feltárni.

Tekintve, hogy az alább ismertetett probléma szempontjából az új-jobboldal relevánsabb, így a következőkben főként erről lesz szó, ugyanakkor fontosnak tartom azt megjegyezni, hogy egyetemes tulajdonságaikat tekintve (amik témánk szempontjából a legfontosabbak) sok hasonlóság van a két identitáspolitikai irányzat között, ezért sok általános megállapítás, amit az új-jobboldallal kapcsolatban meg fogok említeni, elmondható a progresszívekről is. Ez viszont e konkrét probléma szempontjából nem lényeges, úgyhogy a következőkben főleg az új-jobboldal identitáspolitikájáról lesz szó: először is röviden ismertetem annak jellemzőit. A legtöbb megállapítás, amit tenni fogok (saját megfigyeléseim alapján), a kereszténység identitáspolitikában betöltött szerepéhez kapcsolódik:

- Az új-jobboldali identitáspolitika karakterét a progresszív elképzelésekkel való szembenállás adja, mondhatni, hogy egy reakció a progresszív identitáspolitikára.
- A fentebb említett tulajdonságából következik az, hogy a kereszténység és annak tanításai, továbbá az abból eredő kulturális meghatározottságok, hagyományok és erkölcsi normák jelentős szerepet játszanak az új-jobboldal identitáspolitikájában; képviselői gyakran hangoztatják az úgynevezett „keresztény identitás” fontosságát, ami viszont nem azonos a keresztény hittel és szigorú értelemben vett vallásossággal.
- A kereszténységnek inkább pragmatikus szerepe van ebben a fajta identitáspolitikában: az úgynevezett „keresztény értékek” hangoztatásával szembe lehet helyezkedni a progresszívek bizonyos elképzeléseivel, továbbá potenciálisan sok ember megszólítható ezáltal, ugyanis Magyarország (és a nyugati országok, ahol úgyszintén jelen van több-kevesebb követővel ez a fajta reakciós identitáspolitika) a vallások arányát tekintve keresztény többségű és kultúrájú ország.
- A kereszténység csupán egy rész-elemét képezi az identitáspolitikának, a vallás mellett ugyanis a nemzeti hovatartozás, faj és legújabbban a szexuális orientáció is jelentős tényező, amire fel lehet építeni ezt a fajta ideológiai jellegű identitást. A kereszténység tanításai nincsenek a középpontban, egy síkon helyezkednek el az összes többi, az ideológusok által felkínált elképzeléssel és (politikai) állásfoglalással.
- A keresztényéget ennek ellenére mégis felhasználják arra, hogy felmagasztalják ezen ideológiai irányzatot azáltal, hogy úgy kommunikálják elképzeléseiket, hogy azok mögött maga az Isten áll (például amikor a keresztény értékeket használják fel a progresszív elképzelésekkel való szembenállás során). Ebből következik az is, hogy ezáltal a teljes identitáspolitika a maga összes elemével „felsőbbrendűbbnek” mutakozhat a progresszív ellenféllel szemben. Az

Istenre való hivatkozásból is előnyt tudnak meríteni tehát az ideológusok a maguk pragmatikus és elvtelen módján.

- Ez a fajta, felsőbbrendűséget hirdető kommunikáció megteszi a maga káros hatását: azok, akiket meg lehet vezetni ezzel az identitáspolitikával és vevők erre, sok esetben egyre szélsőségesebb gondolkodást is a magukévá tesznek, témám szempontjából az alábbi lesz a legfontosabb: ezek az emberek képesek úgy tekinteni a progresszívekre és a velük egyet nem értőkre, hogy csupán politikai vagy ideológiai álláspontjuk, elképzeléseik alapján ítélik meg őket. Az a tény, hogy egy emberi személy sokkal többől áll, mint a politikai beállítottsága és az identitáspolitikák által meghatározott identitásképző tulajdonságok, a legtöbbször már elkerüli az identitáspolitikai legradikálisabb követőinek figyelmét. Így tekinteni egy másik személyre (még akkor is, ha szöges ellentétben áll a vilásképe a mienkével) ellentétes a kereszténység azon tanításával, miszerint Isten minden egyes embert a maga képére és hasonlatosságára teremtett, még a legnagyobb bűnösöket is megilleti tehát az alapvető emberi méltóság és senkit sem szabad csupán egy vagy több bűne alapján elítélni; tény, hogy maga a bűn rossz, de az adott személy sokkal több, mint a bűnei (vagy – ami témába vágóbb – a keresztény tanításokkal ellentétes egyes vélekedései), azok alapján a korlátozott ember nem méltó és nem alkalmas arra, hogy a teljes személyt is megítélje.

Az identitáspolitikai és az emberi méltóság elméleti viszonyának problémája szempontjából az utolsó pont a legjelentősebb. Az új-jobboldali identitáspolitikai annak ellenére, hogy elvileg (saját bevallása szerint) a keresztény értékek védelmezője, mégis a fent említett, mások méltóságát semmibe vevő mentalitást ülteti el az emberekben, mindez pedig elvezet ahhoz a súlyos társadalmi megosztottsághoz, amit napjainkban is tapasztalunk. Ez a fajta identitáspolitikai, ahelyett, hogy egy tartható és a másik fél (a progresszívek) méltóságát szem előtt tartó konzervatív alternatívát nyújtana, azt akarja elérni, hogy az emberek a teljes identitásukat a már említett tulajdonságaikra alapozzák, mivel ezeket könnyen szembe lehet állítani a progresszívek által fontosnak tartott, „diszkriminált” csoportok tulajdonságaival; míg a progresszívek a homoszexuálisok (és más szexuális kisebbségek), a nyugati kultúrában kisebbségben lévő (bőrszín alapján meghatározott) fajok, és a kisebbségben lévő vallások híveinek jogait és emancipációját hangoztatják, addig az új-jobboldal erre reagálva az ellenpólust testesíti meg: saját bevallásuk szerint a többségi társadalmat (amit egyes helyeken a „normális” jelzővel illetnek, mintha az alábbiakban megemlítésre kerülő tulajdonságok testesítenék meg a „normalitást”) hivatottak képviselni a progresszívek által „túlontúl felmagasztalt” kisebbségi vagy „diszkriminált” csoportokkal szemben, így ebben az esetben a lehetséges identitásképző tulajdonságok az alábbiak lesznek: heteroszexualitás, fehér bőrszín

és (mivel ez a vallás a meghatározó a nyugati kultúra szempontjából) kereszténység (ebbe belefér a kulturális kereszténység is). Az identitáspolitikai egyes (identitásképzőként felkínált) tulajdonságai alapján beszél mind a megszólítani kívánt, mind pedig az ideológiai ellenfélként meghatározott emberekről, egyáltalán nem az Istenre való vonatkozásukban szól róluk; ennek még nyomai sem fedezhetők fel az identitáspolitikai emberhez való viszonyulási módjában. A keresztény értékek csupán a progresszív ellenpólussal való szembenállás kommunikálásának eszközei az új-jobboldal számára, nem többek.

Ha mélyebbre megyünk, láthatóvá válik – mint ahogy erre fentebb már utaltam – hogy az identitáspolitikának a személyről való, bár kimondatlan, de jól láthatóan jelen lévő elképzelései nem egyeztethetők össze a személyről mint olyanról szóló keresztény gondolkodással. A korlátolt emberi elme nem képes megítélni egy másik embert pusztán pár attribútuma alapján, ahogy saját identitását se alapozhatja ezekre; az identitáspolitikák által felkínált identitásképzők olyan tulajdonságok, amiken az emberi személy komplexitása és mélysége jóval túlmutat, ezt mindenképp figyelembe kell venni, ha elfogadjuk a kereszténység azon tanítását, miszerint minden ember magában hordozza az Istennel való hasonlatosságot. Egy vagy több attribútum, sőt, akár bűn alapján elítélni vagy utálni egy teljes személyt így közvetett módon istenellenesnek is mondható.

Mindkét identitáspolitikának megvannak tehát a maga identitásképzői, és ezek előnyben részesítése és magasabb szinten kezelése az emberi személy jóval mélyebb és általánosabb valóságánál az ellenfél bírálása során mindkét identitáspolitikai (mivel ez a tendencia a progresszívekre is jellemző) esetében arra enged következtetni, hogy a szembenállás és elutasítás az eddig alapvetőnek hitt emberi méltóság gondolatánál is fontosabb ezekben a rendszerekben. Ez a fontossági sorrend magára az identitáspolitikai karakterre jellemző, tehát ezen a szinten jelentéktelenedik el elméletben az emberi méltóság fogalma azáltal, hogy kiszorul az őt megillető központi helyről. Ez az embert pusztán az identitásképző tulajdonságaira redukáló, hallgatólagosan jelenlévő emberkép a természetjogi gondolkodás talaján állva mindenképp helytelenítendő. Ez a felszínes emberkép jelentősebbként tünteti fel az adott identitáspolitikával szembenállók megítélése során a saját identitásképző tulajdonságaival vagy állásfoglalásaival szembenálló tulajdonságait az ellenfélnek, és ezáltal elsiklik annak elismerése felett, hogy az ember lényegének fő dimenziója a méltóság kategóriája, ezen méltóság pedig az ember szellemi természetében áll²¹, ami természetesen sokkal általánosabb és alapvetőbb valóság, mint az egyes, partikuláris ideológiai, világnézeti állásfoglalások vagy

²¹ Az emberi méltóság, mint jogalanyiségünk alapja és beteljesedése – katolikus szemmel, in: Kuminetz Géza: *Egy tomista jog-és állambölcselet vázlata I.*, Budapest, Szent István Társulat, 2013, 82. o.

a származás, a nem és a szexuális orientáció. A megosztás növelése és a különbségek hangsúlyozása helyett mind az egyén, mind a társadalom szempontjából előnyösebb és helyénvalóbb lenne, ha inkább azok a jellemzők kerülnének sokkal erőteljesebben hangsúlyozásra, amik egységesítik, nem pedig megosztják az embereket: például az ember szellemi természete, amiben méltósága is áll, az emberi természet íratlan törvényei vagy a személy-volt legmélyebb valósága; ez utóbbit a perszonalizmusról szóló fejezetben bővebben is ki fogom fejteni.

A másik probléma, amit még ismertetni szeretnék, az az identitáspolitikai és a vallás viszonya, ami fentebb az új-jobboldal kereszténységhez való viszonyával szemléltettem. Összefoglalva a felsorolt jellemzőket, nyilvánvalóvá válik, hogy az új-jobboldal részéről a kereszténység politikai instrumentalizálása történik, amit a természetjogi gondolkodás talaján állva mindenképpen helyteleníteniünk kell. Már az emberi méltósághoz való viszonyulásában is megfigyelhető az identitáspolitikai a kereszténység ezzel kapcsolatos tanításáról, márpedig a tanítás lényegét tekintve egységes egész; annak szétszakítása és bizonyos – akár alapvető – pontjainak teljes figyelmen kívül hagyása a vallás mint olyan eszközként történő felhasználását mutatja, ami szöges ellentétben áll a vallás lényegével és valódi természetével, a vallási jelleget ugyanis „az a meggyőződés adja meg, hogy ez a metafizikai valóság, legalábbis legmélyebb lényegében, fölöttünk áll, arra mi kényszerítő befolyást nem gyakorolhatunk.”²² Egy partikuláris ideológia, vagy akár a nemzeti identitás pusztá részének megtenni a vallást mint olyant, vagy akár a tanításának csupán kiragadott részeit teljesen figyelmen kívül hagyja a vallás, mint olyan lényegét és természetét. Mindez éppen a vallásra nézve a legkárosabb, amennyiben ugyanis „a vallások engednek a politikai instrumentalizálásnak, nyomban megnyitják magukat a fizikai és a szellemi erőszaknak (...).”²³ Az emberi méltóság elméletben történő figyelmen kívül hagyásával pedig éppen a keresztény tanítás egyik legalapvetőbb pontját szakították ki a teoretikusok az általuk felkínált, politikai eszközzé degradált „vallásosságából”; egyértelmű ugyanis, „hogy a személy fogalma, a személy feltétlen méltósága csak a kereszténység talaján alakult ki (...).”²⁴ Tehát nemhogy fontos része a kereszténységnek, de éppen erre a vallásra vezethető vissza az emberi méltóság fogalmának a nyugati kultúrában történő meghonosodása is. A kereszténység (párt)politikai instrumentalizálódásának káros voltával már Johann Baptist Metz is tisztában volt: az általa kidolgozott „új politikai teológia

²² Uo., 86. o.

²³ A kritika hangja és a valóság szeretete – a kereszténység nyilvános képviselője korunkban, in: Görföl Tibor: *A kritika hangja és a valóság szeretete*, Budapest, Gondolat kiadó, 2018, 34. o.

²⁴ Az identitás és a végérvényesség ajánlata – a kereszténység a modernitás európai kultúrájában, in: Uo., 13. o.

(...) pontosan a politikai programoktól kívánja függetleníteni az intézményes kereszténységet (...).²⁵ „A politikum Metznél az ember konkrét társadalmi létezésére vonatkozik, amelynek elharapózó embertelensége, a szubjektumok iránt érzékeltlen mechanizmusa (...) olyan instanciáért kiált, amely meg tudja menteni az ember méltóságát.”²⁶ Metz szerint ezzel szemben olyan kultúrára lenne szükség, „amelyet a másik ember másletének és a másik szenvedésének elismerése alakít ki.”²⁷ Fontos tehát, hogy gátat szabjunk a végletekig fokozódó megosztásnak és elutasításnak, és a különbözőségeket meghaladó egységet és egyetemes egységesítő elveket helyezzünk a fontossági sorrend legmagasabb fokára a közéletben és a jogalkotásban egyaránt. Egy magát keresztényként definiáló közéleti szereplőnek – ha igazán komolyan veszi vallásának tanítását – kötelessége lenne elvetni az identitáspolitikai jellegzetességeket, mivel nemcsak a kereszténységnek, de magának a vallásnak is az *abszolút értékekkel* való kapcsolatba kerülésben áll a lényege.²⁸ Tagadhatatlan, hogy a közjót szolgálná, ha ellentétes ideológiák képviselői – a különbözőségek és merőben más elképzeléseik ellenére is – az emberiség egyetemes javát tudnák fő céljuknak tekinteni úgy, hogy mindeközben a világnézeti ellenfeleiknek méltóságát elméletben sem sértik. „Minden vallásban, világnézetben van valami totalizáló, hiszen a személy által vallott legfőbb értékről és a hozzá való feltétlen ragaszkodásról van szó. Ez azonban sohasem válik totalitárius magatartássá, csak ilyenné torzulhat.”²⁹

Szót ejtettem korábban az identitáspolitikák mögött hallgatólagosan megbúvó, sekélyes emberképről, ami az identitásképzőkként szolgáló tulajdonságaik alapján mond ítéletet a teljes személyről – helytelenül. A személynek ez a kiragadott attribútummal vagy attribútumokkal való azonosítása a személy egyfajta tárgyiasítását is jelenti. Ez legegyszerűbben kifejezve, lényegét tekintve az alábbi módon fejezhető ki: a tárgyi világ egy tényezőjeként reflektálni rá, ez a személy egyik attribútumára való reflexiót jelenti, ezzel egy fogalmi kategória alá való besorolás is történik. A legtöbb esetben a személy – mondhatni – azonosítva is lesz ezzel a kiragadott attribútumával, tehát a megfigyelő vagy rá ilyesfajta, tárgyiasító kontextusban gondoló ember számára a személy nem több, mint az a tulajdonság/jellemző/stb., amivel érdekében állt azonosítani. Az identitáspolitika így közelíti meg a személyt; a végtelenül komplex, élettel teli szubjektumot egy halott, tulajdonságokkal feltölthető és azok összekapcsolt létezéséből álló halmazként fogja fel, ily módon reflektál rá. A személy ezen

²⁵ Uo., 16. o.

²⁶ Uo., 16. o.

²⁷ Uo., 17.

²⁸ Az emberi méltóság, mint jogalanyiségünk alapja és beteljesedése – katolikus szemmel, in: Kuminetz Géza: *Egy tomista jog-és állambölcselet vázlata I.*, Budapest, Szent István Társulat, 2013, 87. o.

²⁹ Uo., 100. o.

tárgyasító felfogása (még kimondatlanul is) nagyon távol áll tehát attól, amit a kereszténység tanításai megkövetelnének ezzel kapcsolatban. Összefoglalva és megismételve az eddigieket elmondható tehát, hogy amennyiben valaki vallási (és nem csupán kulturális) értelemben keresztény, azaz Isten szava képezi számára a legfelsőbb tekintélyt és világképének középpontjában áll (ezáltal minden más, esetleges vélekedés felett áll), akkor már el kell, hogy utasítsa az identitáspolitikának ezen absztraktabb, kimondatlan viszonyát az emberi személyhez, mint olyanhoz.

Mindezek alapján levonható a konklúzió, hogy természetjogi alapon a vallásnak csak olyan módon lehet helye a politikában, ami a természetének és lényegének megfelel: nem sérülhet tehát tanításának integritása és nem válhat egy ideológia vagy ideológia-rendszer pusztá eszközévé. Márpedig a vallást is számba vevő identitáspolitikában – mint láthattuk – éppen ez történik. Az identitáspolitikai egy torz képet tár az emberek elé a vallásról azzal, hogy saját, politikai érdekeit a legmagasabb szinten kezelve elvtelen módon, pusztá eszközként felhasználja azt – teszi mindezt ráadásul a vallás tanításának integritását sértő módon. Ennek következménye többek között az, hogy az embereknek egyre kevesebb lehetősége lesz úgy tekinteni a vallásra – esetünkben a kereszténységre –, amilyen az valójában, mivel éppen a politikai eszközként felhasznált „vallás” képe jut el a médián keresztül a legtöbb emberhez, így azt is mondhatjuk, hogy ezáltal magának a lelkiismereti- és vallásszabadságnak az előfeltételei is beszűkülnek; az embereknek egyre nehezebb lesz tiszta, (párt)politikától mentes képet kialakítani a vallásról és azzal kapcsolatban foglalni állást. Ahhoz ugyanakkor, hogy a legmagasabb szinten legyen gyakorolható a vallásszabadsághoz való alapvető jog, az embereknek a lehető legtisztább képpel kellene rendelkezni az adott vallásról; ez teljes mértékben nyilván megvalósíthatatlan, mivel mindig lesznek olyan esetleges, partikuláris körülmények vagy tulajdonságok, amik az adott kor közvélekedésében a valláshoz kapcsolódnak, de olyan szinten eltorzítani a vallás képét, ráadásul politikai vezetők által, politikai célokból, mint ami manapság gyakran történik, mindenképp elkerülendő egy egészséges társadalomban. Emberi méltóságunk pedig többek között abban is áll, „hogy részt kapunk mindazokból az anyagi és szellemi javakból, melyek szükségesek és elégségesek az emberi élethez”, a vallás megválasztása és annak szabadsága pedig az emberi méltóság különösen kiemelkedő kifejeződése, mivel ennek során „végső vagy minden más identitásunkat megalapozó identitásunkról, jövőnkről, végső célunkról rendelkezünk.”³⁰ Az ezen választás minél nagyobb fokú szabadságához szükséges előfeltételek akár közvetett módon történő

³⁰ Uo., 90. o.

leszűkítése nyilvánvaló módon károsnak bizonyul mind az egyén számára, mind pedig a társadalom közjavára nézve.

Összegezve az eddigieket és levonva belőlük a konklúziót elmondható tehát, hogy az újjobboldal – éppen identitáspolitikai jellegéből adódóan – túlságosan felszínes és reduktív emberképet közvetít a világnézeti ellenfélnek tekintett személyekhez való viszonyulása során; egy ilyen emberkép beépülése a köztudatba pedig az emberi méltóság elismerésének általános károsodásához vezet, mint az napjaink politikai kommunikációjában (személyes és hivatalos szinteken egyaránt) is megfigyelhető. A köz java megkívánja a – sokféleség ellenére is meglévő – egységet társadalmi szinten; egyetlen ideológia vagy eszmerendszer terjesztése se ér meg annyit, hogy az egy ilyen alapvető fontosságú érték közvetett veszélyeztetése árán történjen. Márpedig az identitáspolitikai lényegénél fogva pusztán attribútumokra degradálja az embert és megosztja a társadalmat. Teszi ezt úgy, hogy mindeközben az emberben meglévő irracionális elemekre, így az ösztönökre, érzelmekre hat; félelmet ébreszt az ellenfélnek beállított csoporttal/csoportokkal szemben, egy mesterségesen konstruált identitást felkínálva ígéri a valahová tartozás érzését, és több, hasonló módon igyekszik irányítani és meghatározni az emberek vélekedését. Jacques Maritain szerint – aki éppen az irracionális elem, az ösztönök és érzelmek jelenlétére reagált e kijelentésével – „a politikai test keretei között állandó nevelő munkának kell folynia, amely megszelídítve az ész alá rendeli az irracionális és kifejleszti az erkölcsi erényeket; (...) e politikai testnek feszült figyelemmel kell védekeznie a dezintegráció és a rombolás kívülről és belülről érkező folytonos fenyegetéseivel szemben (...).”³¹ Az elmondottak után talán már nem nehéz az identitáspolitikákra mint „a dezintegráció és a rombolás belülről érkező fenyegetésére” gondolni.

³¹ Jacques Maritain: A személy jogai – A politikai humanizmus, in: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 83. o.

2. Az ideológiák feletti értékek fontossága

2.1. Az új-jobboldal helye a modern, szekuláris társadalomban

Mint arról a bevezetőben már szó volt, ebben a fejezetben először is röviden ismertetem korunk modern társadalmának általános szellemi hátterét, majd ennek fényében rámutatok arra, hogy az új-jobboldali identitáspolitiká, annak ellenére, hogy bizonyos értelemben éppen korunk liberalizmusára és szekuláris voltára adott reakció kíván lenni, mégiscsak magán viseli a modernitás jegyeit; mindez – ahogy arról úgyszintén szó volt már korábban – főként abban nyilvánul meg, ahogyan a vallást kezeli. Jellemezhetjük az új-jobboldalt kulturális konzervativizmussal, de ez a konzervativizmus kimerül a progresszív ideológiákkal való szembenállásban és az újszerűtől való idegenkedésben. A vallás felhasználásával, szűkebb értelemben a keresztény értékekre való hivatkozással, éppen ezt a szembenállást vagy idegenkedést igyekeznek utólag igazolni, teszik ezt úgy, hogy a vallás tanításának csupán a progresszív elképzeléseket kizáró vagy azokat elítélő tanításait hangsúlyozzák retorikájukban. Térjünk rá először korunk sajátosságainak ismertetésére. Napjaink modern társadalmában már elképzelhetetlennek tűnik egy társadalmi szinten vallott, egységes világkép; ma már a másként vélekedő, más világképű vagy vallású emberek jogainak sérelmeként fognánk fel, ha az állam megtenne egy partikuláris világképet vagy vallást az igaz vagy követendő nézetnek. A mai, pluralista társadalmakban már alapvetésnek számít, hogy az állam világnézeti kérdések eldöntésében nem illetékes. A modern politika kialakulása a szekularizáció folyamataként is leírható; a szekularizáció pedig – a nyugati kultúrák esetében – a kereszténység politikai életben betöltött hatalmával szemben folytatott felvilágosodás-kori küzdelemmel kezdődött. Fontos megjegyezni, hogy ez a küzdelem nem maga a kereszténység mint világkép, a keresztény meggyőződés ellen irányult, hanem a kereszténység politikai életben betöltött hatalma ellen, ami egy konkrét vallás (és az ebből eredő világkép) politikai hatalmát jelentette.³² A kereszténység mint világkép, mint meggyőződés legitimitását ugyanakkor elismerik a liberális elméletek, elvégre a lelkiismereti- és vallásszabadság alapvető emberi jog. A lényeg az, hogy a modern, liberális és pluralista társadalom lényegéből fakadóan elvetendőnek tartja egy partikuláris vélemény, világnézet vagy vallás (politikai) hatalmát.

³² Pierre Manent: *An Intellectual History of Liberalism*, New Jersey, Princeton University Press, 1995.

Nyilvánvaló, hogy az új-jobboldali identitáspolitiká elterjedése nem jelenti a kereszténység, mint meghatározott vallás és világkép újbóli hatalomra kerülését; inkább a vallás már említett instrumentalizálásának példáját láthatjuk, miközben a társadalom továbbra is őrzi modern, szekuláris jellegét. Az új-jobboldal képviselői és ezen ideológia hívei sem képeznek kivételt azon általános tendencia alól, miszerint a vallás és az értékválasztás közötti erős kapcsolat egyre inkább feloldódik: „a korábban a hagyományt és az értékrend tradicionalizmusát megjelenítő vallásos világkép egyre kevésbé fejez ki sajátos értékrendet (...); vagy ha mégis, a különbségek egyre kisebbek lettek a vallásos és nem vallásos emberek értékorientációja között.”³³ Az új-jobboldal tehát „vallásossága” tehát nem elegendő ezen általános tendencia visszaszorításához, de nem csupán azért, mert a szekularizáció jóval korábban megkezdődött folyamat (így hatása is sokkal erőteljesebb), hanem azért is, mivel maga az új jobboldal is oly módon viszonyul a vallás tanításához, ami kifejezetten a modern ember viszonyulási módja: ez a tanítás különböző tartalmainak előnyben részesítését vagy elvetését jelenti. A tanítást nem mint szintetikus,³⁴ egységes egészet veszi át ez az ideológia, hanem vallás tanításához való viszonyulást meghatározza egy azt megelőző állásfoglalás, ami egyfajta kulturális konzervativizmust jelent az egyre terjedő progresszív elképzelésekre adott reakcióként. A modern társadalmak jellemzője, hogy az egyházhoz kötődő vallásosság helyett egyre inkább terjed az úgynevezett személyes vallásosság; erről itt elég csak annyit elmondani, hogy az ilyen módon hívő emberek hajlamosak arra, hogy az adott vallásnak inkább csak azokat a tanításait fogadják el, amik összeegyeztethetőek a korábban már kialakult vélekedéseikkel és világképükkel, ami pedig ebbe nem vagy csak kevésbé fér bele, azt szabadon elvetik vagy egyszerűen nem fordítanak rá figyelmet. Az új-jobboldal által identitásképzőként felkínált (és a kulturális konzervativizmus alátámasztására felhasznált) kereszténység is ebben a formában jelenik meg: erre egy példa a homoszexualitás elítélése: az ideológia teoretikusai jól fel tudják használni a kereszténységnek a homoszexuális cselekedetek bűnös voltáról szóló tanítását, ugyanakkor a bűnösökhöz való szeretetteljes és megértő, együttérző viszonyulás már nem képezi retorikájuk részét. Még inkább illusztrálja a vallás relativizálódását és instrumentalizálódását, hogy a progresszív identitáspolitiká pedig éppen a kereszténység ez utóbbi, az új-jobboldal által figyelmen kívül hagyott tanításának hangoztatásával igyekszik rámutatni az új-jobboldal kétszínűségére,

³³ Bognár Bulcsu: Vezérkultusz és szekularizált hitek. Vallásosság, értékválasztás és politikai preferenciák Magyarországon, in: *Valóság* 65. évf. 9. sz. (2022. szeptember) 55-75.

³⁴ Ez az egyes tanítások szintézisét jelenti, amik nem csak egymás mellett állnak, de szintetikus egységet is alkotnak, áthatják egymást, és nem lehet úgy elvenni az egyiket, hogy a másik ezáltal ne sérüljön (főleg a legalapvetőbb tanítások esetében: a kereszténységben a bűn megvetése irgalom vagy megbocsátás nélkül elképzelhetetlen).

ugyanakkor a progresszívek is csupán ideológiai ellenfelük bírálásának *eszközeként* használják a keresztény tanítás ezen tartalmát; nyilvánvaló, hogy szó sincs a vallás tanításának megvédésének szándékáról. A vallás mindkét identitáspolitika kezében csak eszköz; a modern politikában – és a privátszférában is egyaránt – a vallási tanítás integritásának felbomlásának lehetünk tanúi.³⁵ Ahhoz, hogy belássuk, ez a viszonyulás nem veszi figyelembe a vallás (szűkebb értelemben véve annak tanításának) lényegét, nem feltétlenül kell az adott vallást igaznak tartanunk, mivel bármilyen világgéppel rendelkező ember beláthatja, hogy az identitáspolitika a vallást csupán eszközként használja.

Levonva mindezekből a konklúziót kijelenthetjük, hogy az identitáspolitika – még a keresztény értékeket hangsúlyozó új-jobboldal is – teljes mértékben modern jelenség, és ennek fényében a modern, szekuláris társadalmi valóság keretein belül értelmezendő. Mivel nincs egységes világnézet, hanem éppen a világnézetek pluralitása jellemző, ezért az identitáspolitika elsősorban nem egységes világnézet felkínálásával igyekszik megnyerni magának az embereket, hanem egyes csoportokat igyekszik megragadni olyan módon, hogy kiragadott tulajdonságokat tesz meg identitásképzőnek, és ezen identitások alapján igyekszik felkínálni valamiféle egységet (aminek viszont része az ellenségesnek tekintett csoportokkal való szembenállás is), mindezt ugyanakkor úgy teszi, hogy a modern társadalom világnézeti pluralizmusán nem szándékozik (és talán nem is áll módjában) változtatni.

2.2. Az egyetemes értékek és azok harmóniájának fontossága

Bár a premodern korra jellemző világnézeti-vallási egység a mai, modern társadalomban (kényszermentes eszközökkel) megvalósíthatatlannak tűnik, mégiscsak szükségesnek tűnnek olyan alapvető értékek, amik legalább minimális egységesítő erővel bírnak. Ilyen alapvető értékek egységes elfogadása mellett ebben a korban az is nagyon fontos lenne, hogy ezen értékek ne egy partikuláris ideológia keretein belül legyenek értelmezve, tehát ne egy ideológia szerint legyen meghatározva ezeknek az értékeknek a fontossági sorrendje; arra van szükség, hogy ezek minden ideológiát *felülmúló és meghaladó* értékek legyenek. Hogy a témán belül

³⁵ Nyilván szó sincs róla, hogy a kereszténység tanítása mint olyan, sérülne, mivel az magában véve továbbra is szerves egységet alkot; arról van szó, hogy modern társadalom hagyja figyelmen kívül a tanítás integritásának sérthetetlenségét (ugyanaz jellemző az identitáspolitika emberi méltósághoz való viszonyára: az identitáspolitika figyelmen kívül hagyja, hogy a méltóság figyelembevételével milyen emberképet követel meg, de attól még az emberi méltóság de facto természetesen nem sérül).

maradjunk, a dolgozatban említett mindkét identitáspolitikát éppen a maga ideológiájának fényében jelenít meg és értelmez egyes, jóval általánosabb értékeket: például a progresszívek a tolerancia egy pusztán a megengedésre épülő, teljes mértékben antiperfekcionista³⁶ értelmezését tekintik az egyik legfontosabb értéknek; szerintük tehát helyénvaló lenne, ha mindenkit elfogadnánk akár még egyes, bizonyos szempontból károsnak nevezhető magatartásformái ellenére is. A lényeg, hogy a tolerancia ezen erőteljesen individualista értelmezése az egyén autonómiáját előbbre helyezi a prioritási sorrendben, mint például a közösség javát. Látnunk kell ugyanakkor, hogy mindez nem jelent értéksemlegességet, mivel eleve bizonyos értékek elsőbbségéből indul ki: az autonómia és az életmód-választás szabadságának elsőbbségéről van szó a közösséggel szemben. Korunk liberalizmusnak, tehát az egalitarista-progresszív liberalizmusnak, az autonómia az egyik központi értéke; nyilvánvaló, hogy a magukat szekulárisként definiáló eszmék hívei is elismernek fontos és védendő értékeket. Szó sincs tehát arról, hogy eljutottunk volna a teljes értéksemlegesség korába, ahol az állam abszolút értelemben függetleníteni tudja magát bármiféle értékek feltételezésétől; az ilyen, pusztán negativitásként felfogott értéksemlegesség elképzelhetetlen. Az sem kíváncsi ugyanakkor, hogy bizonyos értékek túlságosan előtérbe legyenek helyezve olyan módon, hogy az adott érték más fontos szempontokat erőteljesen elnyom: az előbb ismertetett progresszív, szélsőségesen autonómia-központú és individualista felfogás (és a tolerancia ezen kontextusban történő értelmezése) erőteljesen háttérbe látszik szorítani a közösség javát, mivel benne van a lehetőség például arra, hogy akár önpusztító magatartásokat is elfogadjon (addig a szintig, amíg az nem ütközik törvénybe). Ez az autonómia-felfogás egyáltalán nem tesz különbséget a közösségre nézve hasznos vagy káros életformák között: a felfogás „jegyében szó szerint mindenfajta életforma egyaránt megengedett, sőt egyaránt tiszteletre méltó; (...) az egyetlen korlátozást a kárelv képezi (...). A kárelv szerint mindazt megtehetjük, amivel más egyénnek nem okozunk kárt (...).”³⁷ Erkölcsi téren tehát az állam semleges marad, de mindezt éppen az autonómia fontossága miatt.

A természetjogi gondolkodás alapján az autonómia ilyen szintű előtérbe helyezése nem szolgálhatja a társadalom közjává, ugyanis lehetővé teszi a közösségre nézve káros magatartásformák elszaporodását, továbbá az embernek erkölcsi javakra is szüksége van. A rendezett emberi együttéléshez szükséges erkölcsi minimumtörvényeken túl a tágabb

³⁶ Ezt abban az értelemben értem, hogy aki antiperfekcionista, az úgy gondolja, hogy az államnak nincs joga az emberek moralitásának előmozdítására irányuló szabályokat vagy törvényeket hozni; szerintük a jognak nem lehet erkölcsi értelemben nevelő szerepe (indirekt módon sem)

³⁷ Turgonyi Zoltán: *Természetjogállam*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2021, 53-54. o.

értelemben vett közjó és az igazságosság előmozdítása is szükséges, ezeket ugyanakkor a jogalkotó „nem annyira törvényi büntetések kilátásba helyezésével, hanem jogi *ösztönzőkkel* képes elérni.”³⁸ Akarata ellenére senkit sem tehet erényessé a jogalkotó, „mivel az erkölcsi tett *szabad* és felelős döntést kíván, ami nem tud virágozni ott, ahol a szükségszerűség vagy a *kényszer* uralkodik.”³⁹

Egy másik probléma, ami felmerül az egyes értékek ideológiai kisajátításával kapcsolatban, az éppen a kétféle, ma elterjedt identitáspolitiká által jelent meg. Ebben az esetben az alapvető értékek világában keletkező törésvonalról van szó. Visszatérve a már említett tolerancia problémájára, a progresszívek általi kisajátítása miatt az új-jobboldal reakciós módon egyre inkább negatív színben látja az elfogadást, de ez nem merül ki a progresszívek túlzásainak bírálatában, hanem egyes, a progresszívek szerint elfogadásra váró csoportok egyre növekvő elutasításában ölt testet. Hasonló a helyzet például az egyenlőség eszményével kapcsolatban is: míg a progresszívek annak is egy túlzó értelmezését tartják megvalósítandónak, addig az új-jobboldal erre is túlzóan elutasító reakciót ad, és a közbeszéd nagy részében törésvonalak keletkeznek még ezen alapvető értékek mentén is, mivel az identitáspolitikák felhasználják ezek közül a maguk javára azokat, amiket az ideológiák részévé tudnak tenni. Ugyanez a helyzet a vallással kapcsolatban is: az új-jobboldali identitáspolitiká erről is torz képet nyújt az embereknek, amit aztán sokan elutasítanak, vagy egyenesen azzal szembe helyezkedve kezdik meghatározni identitásukat. Mivel tehát az identitáspolitiká szerves része az ellenségkép kialakítása, még a legalapvetőbb területeken is törésvonalak keletkeznek a társadalomban, ahol pedig éppen a legnagyobb egységre lenne szükség egy alapvetően plurális közösségben. Francis Fukuyama egy helyen arról írt, hogy egyre szűkebb identitás-csoportok kialakítása helyett szüksége lenne szélesebb és integratívabb identitások felkínálására⁴⁰, ami azt is jelenti, hogy általánosabb emberi tulajdonságok alapján lenne helyénvaló egységesítő erőt létrehozni, így elkerülhető lenne a közösség további megosztása.

Összegezve az eddigieket, ezeket a konkrét példákat annak szemléltetésére szántam, hogy a különböző értékeknek egy a közjót szolgáló, harmonikus egységet kellene alkotnia; eszmei vagy ideológiai előfeltevések alapján rangsorolni azokat önkényességet feltételez, ebben az esetben a pozitív jog ki van szolgáltatva aktuális politikai ideológiáknak. A jogalkotásban főleg elkerülendő ez az ideológiai befolyás; „a nem ideológiai, hanem teoretikusabb, elvontabb,

³⁸ A közjó fogalma Aquinói Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 214. o.

³⁹ Uo., 214. o.

⁴⁰ Francis Fukuyama: *Identity – The demand for dignity and the the politics of resentment*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2018.

filozófiaibb-teológiaibb természeti törvényi tanok nem csak premisszáikban közelítenek kielégítőbben a politikai-jogi valósághoz, hanem az elkerülhetetlen társadalmi és antropológiai ellentmondások tekintetében a feloldást is magasabb szinten érik el, s nem a buktatókkal teli politika-közeli szférában.”⁴¹ Súlyosabb esetekben – mint arra a 20. századi totalitárius államokban volt is példa – akár az alapvető emberi jogok is áldozatául eshetnek politikai céloknak. Ennek elkerülése érdekében lenne szükség arra is, hogy ezen jogokat a pozitív jogot meghaladónak tekintsük, tehát például az emberi természet valóságából eredőnek, így érvényességüket ne pusztán tételes jogi rögzítettségükből nyerjék. Annak problémája, hogy miként lehetne ezeket megalapozni, túl messzire vezetne és sajnos nem fér bele a dolgozat keretébe, de annyi bizonyos, a társadalom és egyén javát egyaránt szolgálná a fent említett kiszolgáltatottság ily módon való (elméleti) megelőzése. A fentebb ismertetett, az autonómia túlzott előtérbe helyezésével kapcsolatos példa esetében ugyanakkor nincs szó alapvető emberi jogok sérelméről; ott az értékek harmóniája sérült, tehát az egyik túlságosan is előnyt élvezett egy másikkal szemben. Mindezt összefüggésbe hozva az új-jobboldal és a vallás viszonyának problémájával, a végkövetkeztetés e két probléma alapján az, hogy mindenképp helytelennek kell tartanunk a politikai érdekeknek és konkrét ideológiáknak az olyan valóságokba való behatolását, mint a legalapvetőbb értékek ideológiák feletti világa és a vallás. Ez legfeljebb egyes politikai-ideológiai csoportoknak állhat *érdekében*, de semmiképp sem szolgálhatja a társadalom közjavát, mivel arra nézve mindkét eset éppen károsnak bizonyul.

⁴¹ Szempontok a természetjogi gondolkodás kutatásához, a természetjogi elméletek néhány főbb elemének tükrében, in: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 19. o.

3. A perszonalista szempont

Az első fejezetben beszéltem már arról, hogy az identitáspolitikák nem rendelkeznek megfelelő fogalommal az emberi személyről, továbbá teoretikusaik nincsenek tisztában az emberi személy végtelenül összetett és mély valóságával. Az identitáspolitikák felszínes, bizonyos attribútumok (például nemzetiség, nem, bőrszín, szexuális orientáció) által meghatározott emberképe helyett egy az emberi személyhez sokkal alapvetőbb és egyetemesebb szempontok felől közelítő személy-felfogásra lenne szükség a közéletben; egy ilyen felfogás arra helyezné a hangsúlyt, hogy mi az, ami a legkülönbélebb emberekben egységes, nem pedig olyan tulajdonságokra vagy körülményekre, amik mentén törésvonalak alakulhatnak ki. Figyelembe véve, hogy a mai modern társadalmak milyen mértékű pluralitás uralkodik főleg világnézeti szempontok mentén, nagyon nagy szükség lenne egy a méltóságot sokkal jobban szem előtt tartó emberképre, aminek birtokában a társadalom nagyobb eséllyel előzheti meg például az ideológiai különbségek mentén kialakuló ellentétek elfajulását. Egy ilyen emberkép arról adna számot, hogy mik azok a jellemzők, amik az ember természetéhez tartoznak: ezek tehát minden egyes emberben megegyeznek. A természetjogi gondolkodásban egyébként is elengedhetetlen az egyetemes emberi természet feltételezése, enélkül a különböző társadalmi és jogi valóságok természetjogi megalapozása sem lehetséges.⁴²

A II. Világháború után újjáéledt természetjogban nagy hangsúlyt kapott a perszonalista szempont. A természetjogi gondolkodás ezen korszakának fontos jellemzője, hogy a történelmileg és társadalmilag-kulturálisan meghatározott embert veszi alapul.⁴³ Tehát nem egy nagyon absztrakt és statikus emberképből indulnak ki ezen kor természetjogi gondolkodói; már Aquinói Szent Tamás is úgy gondolta, hogy „az emberek természete változó (...), ezen erkölcsi, de nem ontológiát érintő (!) változandóság a helytől, a történelmi kortól való függést, meghatározottságot jelenti (...).”⁴⁴ A perszonalizmus megjelenése ugyanakkor a tamási tanok továbbfejlesztését jelenti: „A tamási tanokat a neotomista irányzat képviselői oly módon fejlesztették tovább, hogy a szubjektív jogokat, illetőleg a természetes emberi jogokat tették hangsúlyossá a természeti törvény rendet biztosító és kötelességet előíró jellege mellett. Ez egy

⁴² Szempontok a természetjogi gondolkodás kutatásához, a természetjogi elméletek néhány főbb elemének tükrében, in: Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006.

⁴³ Uo., 28. o.

⁴⁴ Uo., 28-29. o.

markáns személy-központú, azaz perszonalista morálfilozófiai és társadalomelméleti keretben került megfogalmazásra.”⁴⁵ Az előző fejezetben már szó esett arról, hogy a társadalom közjává nézve veszélyt jelenthet, ha a tételes jog ki van szolgáltatva aktuális politikai érdekeknek és ideológiáknak; ez természetesen magára a személyre is veszélyt jelent, amit a perszonalista természetjogászok felismertek: a katolikus természetjogi tanok ezért az állami hatalommal szemben védelem nélkül maradt személy védelmére keltek és (a Szent Tamási tanok alapján) az ember politikai közösséget meghaladó személyi méltóságát hangsúlyozták.⁴⁶ A moralitásában korrumpálódott, az embertelen politikai hatalomnak kiszolgáltatott tételes jog elrettentő példáját ma, az identitáspolitikai terjedésének korában se lenne szabad hagynunk feledésbe merülni, hiába csupán a politikai ideológiák és a retorika szintjén látunk példát az emberi méltóság fogalmának elméletben történő eljelentéktelenedésére.

A perszonalista szempont természetjogi gondolkodásban való megjelenésének főként történelmi okai vannak, ami elsősorban a személy (totalitárius rendszereknek való) kiszolgáltatottságában keresendő. Én az alábbiakban Maritain perszonalizmusát fogom ismertetni, aminek fényében aztán mélyebb szinteken is rámutatok az identitáspolitikai emberképének felszínességére.

Maritain-t többek között az emberi személy méltóságának kérdése is foglalkoztatta; úgy gondolta, hogy az emberi személy természetének mélyebb megértése számtalan szociális és politikai probléma megoldásához vezetne. Maritain perszonalizmusának nagyon fontos eleme az individuum és a személy megkülönböztetése; ez a distinkció már Szent Tamásnál is alapvető jelleggel bírt.⁴⁷ Az ember egyszerre individuum és személy; egyfelől az anyagi valóság és a politikai közösség részét képező individuum, és ezen aspektusában az ember a fajnak csupán egy részeleme. Amennyiben az ember pusztán anyagi létező lenne, nem lenne több, mint az egész egy részeleme. Ugyanakkor éppen az ember személy-volta jelenti a nagyobb egészen való felülemelkedést: az egyes ember nem csupán az anyagi valóság egy eleme, hanem akarattal és értelemmel rendelkező személy is, aki képes másik megismerésére és a szeretetre; személy-voltánál fogva az ember meghaladja az anyagi létet.⁴⁸ Az anyagi világ mellett „az ember, mint természeténél fogva politikai lény *része* a politikai közösségnek, mint *egésznek*, (...) azonban

⁴⁵ Uo., 39. o.

⁴⁶ Uo., 39-40. o.

⁴⁷ A közjó fogalma Aquinói Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014

⁴⁸ Joseph W. Evans: Jacques Maritain's Personalism, in: *The Review of Politics*, Vol. 14, No. 2, pp. 166-177, Cambridge University Press, Apr. 1952

nem teljes lényével (...) van az egésznek alárendelve.”⁴⁹ Ez kiterjeszthető kisebb csoportokra is, tehát azokra, amik az egyes identitásképző tulajdonságok alapján egyesítik az egyes embereket: ezeknek a csoportoknak az ember mint személy egyáltalán nincs alávetve. Az adott tulajdonág csak egy a számtalan jellemző közül, ami az adott embert leírja; a személy valósága meghaladja az összes ilyen rész-tulajdonságot, ez az, amit feltétlen méltóság illet meg. Éppen a személy méltósága az, ami sérül abban az esetben, amennyiben az embert egy kiragadott tulajdonságával azonosítják és amiatt éri őt gyűlölet; a fontossági sorrend nyelvileg is jól szemléltethető: ne fehér emberről beszéljünk, hanem emberről, aki fehér (ez persze még nem jelenti azt, hogy az ember ne lenne a körülményei által nagyon is meghatározva: az ember meghatározott, de nincs teljes valóságában alávetve a körülményeinek). „ (...) Az ember olyan belső értékkel rendelkezik, olyan életet és javakat hordoz magában, amelyek a politikai közösségnél többre rendeltettek (...) éppen azért, mert az ember személy.”⁵⁰ A személy „ (...) a lelki lények életét éli, s ez benne egy egységet adó teremtő elv, a függetlenségé és a szabadságé.”⁵¹ Maritain szerint „a rossz az, ha az ember materiális individuum-voltának adnak elsőbbséget cselekvéskor (...)”⁵²; bár az identitáspolitikákban csak elméleti szinten, de úgyszintén az individuum az elsődleges, mi több, annak is csupán egy attribútuma, egy adott tulajdonsága. A személy egyáltalán nem jelenik meg; egy, az identitásképző tulajdonságok összességéként felfogott individuum képe tárul elénk, amit sokszor tárgyiasítanak is egy-egy ilyen tulajdonsága mentén és az ideológusok⁵³ a retorikájukban gyakran azonosítanak is az adott tulajdonsággal. Az identitáspolitikai – lényegénél fogva – nem tudna mit kezdeni a személy (totalitásként értelmezett) fogalmával, csak az individuum az, amit érdekei szerint fel tud használni, mivel az individuum csupán egy része valamely nagyobb egésznek. Ez is egy ok arra, hogy elveszük bármilyen ideológia identitáspolitikai alapokra történő szervezését (vagy identitáspolitikai formában való terjesztését), azaz magát az identitáspolitikai formát mint olyant, mivel lényegénél fogva képtelen egészleges emberképet magába integrálni. Egy ilyen emberképre viszont szükség lenne ahhoz, hogy ne jelentéktelenedjen el az ember méltósága elméleti szinten, mint arról az első fejezetben már szó volt. A személy fogalma rámutat ezeknek a – sokszor mesterséges – identitásoknak a hatáira, mivel a személyi volt egy olyan valóság, ami sosem lehet alávetve egy (adott tulajdonság által meghatározott) identitásnak.

⁴⁹ A köző fogalma Aquinói Szent Tamásnál és a neotomista természetjogi gondolkodásban, in: Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014, 206. o.

⁵⁰ Uo., 207. o.

⁵¹ Uo., 208. o.

⁵² Uo., 208. o.

⁵³ Pontosabban az ideológiájukat identitáspolitikai alapon megfogalmazó ideológusok

Az individuum-személy distinkció és önmagában véve a személyi mivolt Nyikolaj Bergyajev perszonalista filozófiájában is központi szerepet töltött be; bár Bergyajev nem a természetjog keretein belül foglalkozott ezekkel a problémákkal, a személlyel kapcsolatos gondolatait olyan mélységben fejtette ki, hogy azok talán Maritain munkásságánál is erőteljesebben világítanak rá a mai identitáspolitikák embertelen emberképére és arra, hogy a teljes embert nem lehet pusztán egy-egy jellemzője alapján meghatározni és a maga teljes valójában egy bizonyos kategóriába vagy egy konkrét csoportba besorolni. Bergyajevnél is alapvetés az, miszerint a személy nem lehet része egy nagyobb egésznek – csak az individuum. Szerinte az az ember, akik a különböző tudományok leírják, tehát „az ember mint természeti és társadalmi lény – valóban a világ és a világban zajló folyamatok szülötte. A személy azonban, az ember mint személy, nem a világ gyermeke, máshonnan származik.”⁵⁴ A különböző szaktudományok az embert mindig egy vagy több tulajdonsága vagy körülménye alapján írják le; ugyanakkor így csak részlegesen ismerhető meg az ember, „de nem tárulhat fel az embernek mint személynek, mint a világ egzisztenciális középpontjának a titka.”⁵⁵ Az ember nem csupán egyes tulajdonságainak és körülményeinek összessége, hanem személyi voltánál fogva a sokszínűségben ott rejlő egység is. Az identitáspolitikáknak éppen ezt hagyja figyelmen kívül: bármilyen ideológiáról legyen szó, ha az identitáspolitikai alapokon nyugszik, akkor az embert – éppen az identitáspolitikáknak lényegéből adódóan – egyes tulajdonságaira redukálva és azoknak alávetve fogja fel, olyan tulajdonságokkal vagy körülményekkel (esetleg azok összességével) azonosítva az ember teljes valóját, amikkel éppen érdekében áll, azaz amiket identitásképzőként felkínál az adott ideológia jegyében. Az ember – személyi voltánál fogva – ugyanakkor meghaladja ezeket a partikuláris valóságokat; míg az individuum besorolható egyik-másik kategória (mint nagyobb egész) alá, addig a személy nem, és éppen a személy az, ami a legalapvetőbb és legegységesebb az emberekben: legyen valaki új-jobboldali vagy progresszív, a személyi volt mindenképp meghaladja ezeket az aktuális körülmények által meghatározott valóságokat. Egy ilyen emberkép birtokában az emberek talán jobban ügyelnének arra, hogy ne vessék alá magukat (bár főként érzelmi alapon, de mégis) önszántukból az egyes identitáspolitikáknak és ne éljenek abban a tévhitben, hogy teljes valójukat az adott identitás határozza meg. Emellett talán nagyobb esély lenne arra is, hogy még ideológiai ellenfeleikben is elsősorban a személy egyetemes valóságát lássák, az identitáspolitikák által hangoztatott identitásképző tulajdonságokat pedig méltó helyükön, tehát a

⁵⁴ Nyikolaj Bergyajev: *A személy*, in: *Az ember rabságáról és szabadságáról*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997, 24. o.

⁵⁵ Uo., 26. o.

személy valóságához képest sokadrangú tényezőkként, kezeljék. Az embert természetesen meghatározzák a körülményei, ez azonban nem jelent abszolút értelemben vett meghatározottságot: „a személy az emberben a társadalmi csoport determinációja feletti győzelmet jelenti.”⁵⁶ Bergyajev megkülönbözteti az emberben a mély és a felületi „én”-t; szerinte „az ember túl gyakran felületi „én”-jével fordul más emberek, a társadalom és a civilizáció felé”⁵⁷, ez pedig a „külsődleges-feltételes, hazugsággal teli, nem igazi életet”⁵⁸ jelenti. Az identitáspolitikai elterjedése csak még inkább hozzájárult ehhez: sokan már csak partikuláris tulajdonságokat látnak egymásban és sokszor az alapján ítélnék el másokat, továbbá magukat is egyre inkább világnézeti ellenfeleikkel szemben határozzák meg. Ez a fajta viszonyulási mód egyre jobban meghatározza a közbeszédet és egyre inkább elterjed a közéletben, éppen az identitáspolitikai felszínes és reduktív emberképe miatt.

Levonva a konklúziót az eddig elmondottakból, nyilvánvaló, hogy a közjó szempontjából fontos lenne az individuum-személy distinkciót figyelembe venni a közéletben is, mivel az identitáspolitikai által meghatározott emberkép csak a társadalom egyre drasztikusabb polarizációjához járul hozzá, ami természetesen káros a közjóra nézve. „Minden, amit kívülről lehet meghatározni, minden, ami determinált, ami az objektivitás hatalmán alapul, az nem személyes, az személytelen az emberben.”⁵⁹ – írja Bergyajev. Az identitáspolitikai éppen arra redukálja az embert, ami benne személytelen, míg a személyes aspektus elhallgatásra kerül; ennek hatására (mivel az identitáspolitikák manapság jelentős véleményformáló erők) a társadalomban is egyre inkább a személyes aspektus figyelmen kívül hagyása lesz jellemző. Ezáltal a politikai és ideológiai ellentétek egyre radikálisabb módon képesek egymás ellen fordítani az embereket; ez egy olyan tendencia, amihez csupán közvetett módon se lenne szabad hozzájárulni, ha fontosnak tartjuk a közösség javát. Természetjogi alapokon állva pedig egyértelmű, hogy egyetlen aktuális ideológia terjesztése sem ér meg annyit, hogy az a közjó akár csak közvetett veszélyeztetése árán történjen.

⁵⁶ Uo., 28. o.

⁵⁷ Uo., 30. o.

⁵⁸ Uo., 30. o.

⁵⁹ Uo., 31. o.

A téma összegzése

Dolgozatom célja nem az identitáspolitikai rendszerszintű, kimerítő természetjogi kritikája volt egy meghatározott természetjogi rendszer keretében; inkább arra kerestem a választ az ismeretett problémák által, hogy természetjogi szempontok alapján hogyan lehetne bírálni a (poszt)modern korban olyannyira meghatározóvá vált identitáspolitikát mint olyant. Mint az nyilvánvalóvá vált, nem egyes ideológiák bírálata és véleményezése volt a célom, hanem jóval absztraktabb szinten magának az identitáspolitikai formának a hibáira mutattam rá. Az identitáspolitikai bírálatainak egyes szempontjait és példáit inkább szemléltetésképp mutattam be; az identitáspolitikai kritikájának ezen lehetséges irányai valójában sokkal messzebbre vezetnek. Célom a dolgozattal főként az volt, hogy rámutassak, az identitáspolitikai – a maga mesterséges és konstruált módján – mennyire felszínes emberképpel rendelkezik, és hogy egy ilyen emberkép elterjedése a társadalomban közvetett módon ugyan, de magát a közjót is veszélyezteti, mivel az emberek hajlamosak lesznek arra, hogy ideológiai ellenfeleikre pusztán, mint tulajdonságok összeségeként gondoljanak, és megfeledkezzenek arról, hogy ezen partikuláris jellemzők mögött az emberi személy méltóságot hordozó, egyetemes valósága rejtőzik.

Irodalom

Bergyajev, Nyikolaj: *Az ember rabságáról és szabadságáról*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1997.

Bognár Bulcsu: Vezérkultusz és szekularizált hitek. Vallásosság, értékválasztás és politikai preferenciák Magyarországon, in: *Valóság* 65. évf. 9. sz. (2022. szeptember) 55-75.

Evans, Joseph W.: Jacques Maritain's Personalism, in: *The Review of Politics*, Vol. 14, No. 2, pp. 166-177, Cambridge University Press, Apr. 1952.

Fézer Tamás: *A természetjogi gondolkodás fejlődése és hatása a személyiségi jogi elméletekre* (<https://jesz.ajk.elte.hu/fezer19.html>).

Frivaldszky János: *A jog-és a politikai filozófia erkölcsi alapjai*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

Frivaldszky János (szerk.): *Természetjog. Szöveggyűjtemény*, II. Kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2006.

Fukuyama, Francis: *Identity – The demand for dignity and the the politics of resentment*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2018.

Görföl Tibor: *A kritika hangja és a valóság szeretete*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2018.

Kuminetz Géza: *Egy tomista jog-és állambölcselet vázlata I.*, Budapest, Szent István Társulat, 2013.

Manent, Pierre: *An Intellectual History of Liberalism*, New Jersey, Princeton University Press, 1995.

Turgonyi Zoltán: *Természetjogállam*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2021.

Nyilatkozat a szakdolgozat szerzőség szabályainak betartásáról

Alulírott Buda Bernadett (Netpun kód: TI602Y) jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a „A modern identitáspolitikai természetjogi kritikája” című szakdolgozatomat magam készítettem, azt sem más műhelymunka kurzusra, sem szakdolgozatként, sem ezen, sem más egyetemen és szakon, sem én sem más be nem adta értékelésre.

Mindezek alapján jelen szakdolgozat önálló munkám, annak elkészítésekor betartottam a szerzői jogról szóló 1999. LXXVI törvény szabályait, valamint az egyetem által előírt, a szakdolgozat készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.

Fentiekén kívül kijelentem, hogy az önállóságra vonatkozóan, a dolgozat készítése közben konzulensem nem tévesztettem meg.

Budapest, 2023. április 23.

Buda Bernadett.....

Név